

REHABİLİTASYON

Nuran AKDEMİR, Sultan TAŞCI

- Rehabilitasyonun Tarihçesi ve Tanımı
- Engelli Birey ve Ailesine Yaklaşım
- Rehabilitasyon Hemşireliği
- Hasta ve Taburculuk Eğitimi
- Evde Bakım
- Hemşirelik Bakım Modelleri

REHABİLİTASYONUN TARİHÇESİ VE TANIMI

Rehabilitasyonun tarihi MÖ. 2800'e kadar uzanmaktadır. İlk olarak Hipokrat takma cihazları tanımlamıştır. Daha sonra Vincent de Paul'un açtığı bir yurt ile rehabilitasyon fikri gelişmiş ve II. Dünya Savaşından sonra yaralı, sakat askerlerin hızla artması ile yaygınlaşmıştır.

Amerika'da ilk rehabilitasyon merkezi Dr. Rusk tarafından kurulmuş olup, Dr. Rusk daha çok fiziksel tıbbi rehabilitasyon konusuna odaklanmıştır.

Ülkemizde rehabilitasyon çalışmaları ilk olarak, 1953 yılında GATA' da Dr. Sevüktekin tarafından başlatılmıştır. 1957-58 yılında İstanbul'da ortaya çıkan poliomyelit epidemisinden sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Fizik Tedavi Kliniği tedavi ve Ortopedi Kliniklerinde rehabilitasyon çalışmaları başlatılmıştır.

1961 yılında Hacettepe Üniversitesi Çocuk Hastanesi'ne bağlı olarak Dr. Özker'in yönteminde ilk Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu açılmış ve fizyoterapist yetiştirilmeye başlanmıştır.

Günümüzde teknoloji ve tıp alanındaki gelişmeler, kronik hastalıkların artması, yaşam süresinin uzaması, fiziksel yetersizliği olanların yaşam süresinin uzaması, önceleri ölümcül olan hastalıkların tedavi edilebilir hale gelmesi, akut durumlarda müdahalenin hızla gelişmesi, yaralanma ve kazaların artması rehabilitasyon gereksinimini artırmıştır.

Rehabilitasyon: Bireyin sakatlık ya da hastalıkları nedeniyle gelişen sınırlılıklarına rağmen, yeteneklerini en üst düzeyde kullanması- na olanak sağlayan aktif bir süreçtir.

Habilitasyon: Bilinmeyen bir şeyin öğrenilmesi, rehabilitasyon ise yeniden öğrenme anlamına gelir.

Rehabilitasyonda öncelikle bireyde oluşan bedensel, duygusal/ruhsal, psikososyal ve ekonomik yetersizlikleri tanımak gerekir. Sonra bu yetersizliği ortadan kaldırmaya çalışmak ya da sakatlığı en aza indirmek ve bireyin günlük işlerini ve normal yaşantısını sürdürebilmesini sağlamaya yönelik olarak planlanan aktif ve dinamik bir programın uygulanması süreci başlar. Sakatlığın sürekli kaldığı durumda birey eski iş ve gücüne dönemiyorsa, bireyin beden-

Kaynaklar

1. Abelson A, Lindwall L: Ethical dilemmas in prehospital emergency care –from the perspective of specialist ambulance nurse students.: *International Journal of Ethics Education* 2018; <https://doi.org/10.1007/s40889-018-0055-5>
2. Açar D, Kaya G, Güneş G: Özel gereksinimli bireyler hakkındaki görüşlere ilişkin metafor çalışması.: *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 2017;16 (62): 935-944.
3. Ağlıkaya-Şahin Z: Hristiyan gelenekte manevi bakımın teorik temelleri.: *Spiritual Psychology and Counseling* 2016; 1: 43-74.
4. Akbulut E, Tülüce D, Kahraman BB: Kardiyak rehabilitasyonda hemşirenin rolü.: *Journal of Cardiovascular Nursing* 2016;7(14):140-146.
5. Akman M, Çiftçi S: Aile hekimliği ve kronik hastalık bakım modeli.: *Türk Aile Hek Derg* 2010;14 (1): 32-37.
6. Akyar İ: Demanslı hasta bakımı ve bakım modelleri.: *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi* 2011;18(2): 79-88.
7. Akyüz E, Karadağ M, Bulut HD: Aydınlatılmış onamda hemşirenin rolü ve sorumlulukları.: *Türkiye Klinikleri J Nurs Sci* 2016; 8(4): 348-353.
8. Altıok HÖ, Şengün F, Üstün B: Bakım: Kavram analizi.: *DEUHYO ED* 2011; 4(3): 137-140.
9. Arslan H, Altıntaş G: Engellilerin çalışma yaşamına katılımını artırarak toplumla kaynaşmalarını sağlamayı hedefleyen bir model önerisi.: *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2014; 5(2):165-186.
10. Arslan İ, Okumuş H: Bakım ve iyileşmenin kesiştiği bir model: Watson'ın bakım modeli.: *HEMAR-G* 2012; 2: 61-72.
11. Arslantaş H: Ruh sağlığı ve psikiyatri hemşireliğinde etik konular, kodlar ve standartlar.: *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi- Journal of Psychiatric Nursing* 2015; 6(1): 47-56.
12. Aslan GK, Emiroğlu ON: Hemşireliğin görünür-lüğünü artırmak için standardize ve kodlu bir sınıflama sisteminin kullanılması: Klinik bakım sınıflama sistemi.: *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi* 2012;19(2): 69-79.
13. Ay FA. Temel Hemşirelik: Kavramlar, İlkeler, Uygulamalar. 2. Baskı, İstanbul, Medikal Yayıncılık, 2008.
14. Azak A, Taşcı S: Klinik karar verme ve hemşirelik.: *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 2009; 17: 176-183.
15. Baldacchino D: Nursing competencies for spiritual care.: *J Clin Nurs* 2006; 15(7): 885-896.
16. Banning M. A review of clinical decision-making: models and current research. *J. Clinical Nursing* 2008 Jan; 17(2): 187-195.
17. Bhatia MS, Srivastava S, Gautam P et al: Burden assessment, psychiatric morbidity, and their correlates in caregivers of patients with intellectual disability.: *East Asian Arch Psychiatry* 2015;25: 159-163.
18. Birol L: Hemşirelik Süreci.10. Baskı, İzmir, Etki Yayınları, 2010.
19. Bodenheimer T, Wagner EH, Grumbach K: Improving primary care for patients with chronic illness.: *JAMA* 2002; 288 :1909-1914.
20. Bodur G, Kaya H: Hemşireliğin geleceği: 2050'li yıllar.: *F.N. Hem. Derg* 2015; 23(2): 166-173.
21. Buell JM: Ethics and leadership.: *Healthcare Executive* 2009; 24(3): 54-57.
22. Büken NÖ: Yaşamın sonunda klinik etik karar verme süreci ve belirleyici faktörler.: *Türkiye Klinikleri J Med Ethics Law Hist-Special Topics* 2016; 2(3): 24-33.
23. Canham D, Mao CL, Yoder M et al: The Omaha System and quality measurement in academic nurse-managed centers: Ten steps for implementation.: *Journal of Nursing Education* 2008; 47 (3): 105-110.
24. Çelik S: Zihinsel engelli bireylerde kaza/yaralanmaların önlenmesinde hemşirenin rolü.: *Journal of Contemporary Medicine* 2014;4(Supp): 91-97.
25. Chen C-M, Lou M-F: The effectiveness and application of mentorship programmes for recently registered nurses: A systematic review.: *Journal of Nursing Management* 2014; 22: 433-442.
26. Coleman K, Austin BT, Brach C et al: Evidence on the chronic care model in the new millennium: Thus far, the evidence on the Chronic Care Model is encouraging, but we need better tools to help practices improve their systems.: *Health Aff (Millwood)* 2009; 28(1): 75-85. (doi:10.1377/hlt-haff.28.1.75)
27. Cramm JM, Nieboer AP: Short and long term improvements in quality of chronic care delivery predict program sustainability.: *Social Science & Medicine* 2014; 101: 148-154.

28. Dağhan H: "Halk sağlığı hemşireliği felsefesiyle hemşire olmak" anlamı nedir?.. DEUHFED 2017; 10(2): 107-112.
29. Dalcalı BK, Şendir M: Hemşirelerin kişisel değerleri ile etik duyarlılıkları arasındaki ilişkinin belirlenmesi.: F.N. Hem. Derg 2016; 24(1): 1-9.
30. Davy C, Bleasel J, Liu H et al: Effectiveness of chronic care models: Opportunities for improving healthcare practice and health outcomes: A systematic review.: BMC Health Services Research 2015; 15:194. (doi 10.1186/s12913-015-0854-8)
31. Davy C, Bleasel J, Liu H et al: Effectiveness of chronic care models: Opportunities for improving healthcare practice and health outcomes: Asystematic review.: BMC Health Services Research 2015; 15:194. DOI 10.1186/s12913-015-0854-8
32. de Jong TVM J, Berckmoes LH, Kohrt BA et al: Public health approach to address the mental health burden of youth in situations of political violence and humanitarian emergencies.: Curr Psychiatry Rep 2015; 17: 60. DOI 10.1007/s11920-015-0590-0
33. Dehghani A, Mosalanejad L, Dehghan-Nayeri N: Factors affecting professional ethics in nursing practice in Iran: A qualitative study.: BMC Medical Ethics 2015; 16:61. (doi: 10.1186/s12910-015-0048-2)
34. Demir M: Palyatif bakım etiği.: Yoğun Bakım Dergisi 2016; 7: 62-66.
35. Demirsoy N: İstanbul kadı sicillerinden bir örnek evde bakım için bir başlangıç tarihi:1766 tarihli bir belge.: Türk Aile Hek Derg 2017; 21 (2): 66-73.
36. Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı: Türkiye Özürlüler Araştırması. Ankara, DİE Yayınları, 2002.
37. Dinç L: Hemşirelik hizmetlerinde etik yükümlülükler.: Hacettepe Tıp Dergisi 2009; 40:113-119.
38. Duchscher JB: Transition shock: the initial stage of role adaptation for newly graduated Registered Nurses.: Journal of Advanced Nursing 2009.: 65(5):1103- 1113.
39. Erdoğan S (Ed.): Omaha Sistemi: Halk Sağlığı Hemşireliği Uygulama Rehberi. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Rektörlük Yayın No: 4213, İ.Ü Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Yayın No:3, AB Ofset, 2000.
40. Erdoğan S, Esin MN: The Turkish version of the Omaha System: Its use in practice-based family nursing education.: Nurse Education Today 2006;26:396-402.
41. Erişen M, Sivrikaya SK: Manevi bakım ve hemşirelik.:Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi2017; 6(3): 184-190.
42. Erten ZK, Bayraktar E, Açmaz G: Etik ve etik liderlik.: Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi 2017; 4 (1): 62-68.
43. Every NR, Hochman J, Becker R et al: Critical pathways: A review.: Circulation 2000; 101: 461-465.
44. Farri O, Monsen KA, Westra BL et al: Analysis of free text with Omaha System targets in community-based care to inform practice and terminology development.: Appl Clin Inform 2011; 2(3): 304-316.
45. Feo R, Kitson A, Conroy T: How fundamental aspects of nursing care are defined in the literature: A scoping review.: Journal of Clinical Nursing 2018; 27 :2189-2229.
46. Fırat B, Karataş G, Barut A ve ark: Acil servis hemşirelerinin etik duyarlılıklarının incelenmesi.: DEUHFED 2017; 10(4): 229-235.
47. Fleming P, McGilloway S, Barry S: The successes and challenges of implementing individualised funding and supports for disabled people: an Irish perspective.: Disability & Society 2016; 31(10):1369-1384.
48. Gardiner C, Ingleton C, Gott M et al: Exploring the transition from curative care to palliative care: A systematic review of the literature. BMJ Supportive and Palliative Care 2015; 5(4): 335- 342.
49. Gedük EA: Hemşirelik mesleğinin gelişen rolleri.: HSP (Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi) 2018; 5(2): 253-258.
50. Gelmez ÖSÖ: Ailevileştirilen bakımın kürek mahkûmları: Evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kadınların deneyimleri.: Fe Dergi: Feminist Eleştiri 2015; 7(2): 59-71.
51. Genç Y, Çat G: Engellilerin istihdamı ve sosyal içirme ilişkisi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries) 2013; 8(1): 331-358.
52. Genç Y: Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri.: Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi 2015; 15(35/2): 65-92.
53. Gençbaş G, Bebiş H: Uluslararası standart sistem ile oluşturulan hemşirelik bakım planı örneği.: Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi 2017; 2(1): 79-96.
54. Goodley D, Runswick Cole K: Critical psychologies of disability: Boundaries, borders and bodies in the lives of disabled children.: Emotional and Behavioural Difficulties 2015; 20(1):51-63.

55. Gür K, Ergün A, Yıldız A ve ark: Bir ilköğretim okulunda OMAHA problem sınıflandırma listesine göre öğrencilerin sağlık problemleri.: Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi 2008; 10 (3): 1-14.
56. Hayes LJ, O'Brien-Pallas L, Duffield C et al: Nurse turnover: A literature review.: International Journal of Nursing Studies 2006; 43: 237-263.
57. Herdman TH, Kamitsuru S (Eds): NANDA International Nursing Diagnoses: Definitions & Classification 2015-2017. Wiley-Blackwell, Oxford. (NANDA Hemşirelik Tanıları: Tanımlar ve Sınıflandırma 2015-2017).: Acaroğlu R, Kaya H, (Çev Eds) Adana, Nobel Tıp Kitabevi, 2017.
58. Iacolinoa C, Pellerone M, Pacea U et al: Family functioning and disability: a study on Italian parents of disabled children.: icCSBs 2016: 4th Annual International Conference on Cognitive- Social, and Behavioural Sciences 2016; eISSN: 2357-1330. (<http://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2016.05.5>)
59. İncirkuş K, Nahcıvan NÖ: Kronik hastalık yönetimi için bir rehber: Kronik bakım modeli.: F.N. Hem. Derg 2015; 23(1): 66-75.
60. Kadu MK, Stolee P: Facilitators and barriers of implementing the chronic care model in primary care: A systematic review.: BMC Family Practice 2015; 16:12. DOI 10.1186/s12875-014-0219-0
61. Karadakovan A, Aslan FE (Eds): Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım. Geliştirilmiş 3. Baskı, Ankara, Akademisyen Kitabevi, 2014.
62. Kavradım ST, Özer ZC: Miyokard infarktüsü sonrası Roy Uyum Modeline dayalı hemşirelik yaklaşımı.: Journal of Cardiovascular Nursing 2016;7(12):24-35.
63. Kawamoto K, Houlihan C, Balas EA et al: Improving clinical practice using clinical decision support systems: A systematic review of trials to identify features critical to success.: British Medical Journal 2005; 330: 1-8.
64. Kerr MJ, Flaten C, Honey ML et al: Feasibility of using the Omaha System for community-level observations.: Public Health Nurs 2016; 33(3): 256-263.
65. Kinsman L, Rotter T, James E, Snow P, Wills J. What is a clinical pathway? Development of a definition to inform the debate. BMC Medicine 2010; 8:31. (<http://www.biomedcentral.com/1741-7015/8/31>)
66. Kogan AC, Wilber K, Mosqueda L: Person-centered care for older adults with chronic conditions and functional impairment: A systematic literature review.: J Am Geriatr Soc 2016; 64: e1-e7.
67. Kong G, Xu D, Yang A: Clinical decision support systems: A review on knowledge representation and inference under uncertainties.: International Journal Computational Intelligence Systems 2008; 1(2): 159-67.
68. Krishnakumar A, Lutchmie N, Soonthorndhada A et al: Family stressors, home demands and responsibilities, coping resources, social connectedness, and Thai older adult health problems: Examining gender.: Journal of Aging and Health 2015; 27(2): 257-283.
69. Küçükali A: Engellilere uygulanan sosyal yardımlar.: Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi 2015; Güz (35): 100-115.
70. Kulakçı H, Emiroğlu ON: Huzurevinde yaşayan yaşlıların bakımında Omaha Sistemi'nin kullanılabilirliğinin değerlendirilmesi.: DEUHYO ED 2011; 4(1) :25-33.
71. Kulju K, Stolt M, Suhonen R et al: Ethical competence: A concept analysis.: Nurs Ethics 2016 Jun; 23(4): 401-412.
72. Kurt N: Mesleki profesyonellik ve bir meslek mensupları olarak hemşireler örneği.: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Yönetim Bilimleri Dergisi 2011; 9 (2): 261-278.
73. Luckett T, Phillips J, Agar M et al: Elements of effective palliative care models: A rapid review.: BMC Health Services Research 2014;14:136 (<http://www.biomedcentral.com/1472-6963/14/136>)
74. Lynch G, Tower M, Venturato L: Identifying outcomes associated with co-managed care models for patients who have sustained a hip fracture: An integrative literature review.: International Journal of Orthopaedic and Trauma Nursing 2015; 19: 140-154.
75. Mackey K, Parchman ML, Leykum L et al: Impact of the chronic care model on medication adherence when patients perceive cost as a barrier.: Prim Care Diabetes 2012 July; 6 (2): 137-142. (doi:10.1016/j.pcd.2011.12.004)
76. Mauk KL: Rehabilitation Nursing, A Contemporary Approach to Practice. Rehabilitasyon Hemşireliği, Uygulamaya Güncel Yaklaşım. 1. Basımdan Çeviri, Çiçek HS, Özdemir L (Çev.Eds). Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
77. McCarthy J, Gastmans C: Moral distress: A review of the argument-based nursing ethics literature.: Nursing Ethics 2015; 22(1): 131-152.

78. McCurry MK, Revel MH, Roy C: Knowledge for the good of the individual and society: linking philosophy, disciplinary goals, theory and practice.: *Nursing Philosophy* 2009; 11(1): 42-52.
79. McKenzie JA: An exploration of an ethics of care in relation to people with intellectual disability and their family caregivers in the Cape Town metropole in South Africa.: *ALTER, European Journal of Disability Research* 2016;10: 1067-1078.
80. Milliken A: Nurse ethical sensitivity: An integrative review.: *Nursing Ethics* 2018; 25(3): 278-303.
81. Newhouse RP, Stanik-Hutt J, White KM et al: Advanced practice nurse outcomes 1990-2008: A systematic review.: *Nurse Economics* 2011; 29(5): 230-250.
82. Numminen O, Leino-Kilpi H, Isoaho H et al: Ethical climate and nurse competence – newly graduated nurses' perceptions.: *Nursing Ethics* 2015; 22(8): 845-859.
83. Okuroğlu GK, Bahçecik N, Alpar ŞE: Felsefe ve hemşirelik etiği.: *Kilikya Felsefe Dergisi (Cilicia Journal of Philosophy)* 2014;1:53-61.
84. Öz F, Malak B: Hemşirelikte puslu mantığın kullanımı.: *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 2014; 1(2): 68-76.
85. Özabacı N, Erkan Z: Aile Danışmanlığı Kuram ve Uygulamalara Genel Bir Bakış. 3. Baskı, Ankara, PEGEM Akademi Yayınları, Vadi Grup Ciltevi A.Ş., 2017.
86. Ozan YD, Okumuş H: Tedavi sonucu başarısız olan infertil kadınların Watson'ın İnsan Bakım Kuramına göre hemşirelik bakımı.: *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 2013;16(3): 190-198.
87. Özen M, Şahin ME: Ötanazi.: *Ankara Barosu Dergisi* 2010; 68(4):15-36.
88. Özkan HA, Bilgin Z: Hemşireliğin felsefi özü iyileştirme ve iyileştirici bakım yöntemleri.: *HSP (Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi)* 2016; 3(3): 191-200.
89. Özpulat F: Sağlıkın korunması ve geliştirilmesinde hemşirenin çağdaş bir rolü: Eğitici kimliği.: *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi* 2010; Sempozyum Özel Sayısı: 293-297.
90. Parchomiuk M: Social context of disabled parenting.: *Sex Disabil* 2014; 32:231-242.
91. Pehlivan S, Yıldırım Y, Fadiloğlu Ç: Kanser, kültür ve hemşirelik.: *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 2013; 4(4):168-174.
92. Pektekin Ç: Hemşirelik Felsefesi: Kuramlar, Bakım Modelleri, Politik Yaklaşımlar, İstanbul, İstanbul Tıp Kitabevi, 2013.
93. Pittman P, Forrest E: The changing roles of registered nurses in Pioneer Accountable Care Organizations.: *Nurs Outlook* 2013; 63: 554-565.
94. Puruçuoğlu E, Doğan İ: Engelli yakınlarının engelli yoksulluğuna ilişkin düşünceleri ve inançları: Ankara Keçiören örneği.: *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2017; 10 (49): 348-361.
95. Resmî Gazete. Engelliler Hakkında Kanun. <http://www.mevzuat.gov.tr> 2005 (Erişim tarihi: 16.01.2017)
96. Rotter T, Kinsman L, James EL et al: Clinical pathways: Effects on professional practice, patient outcomes, length of stay and hospital costs (Review): *The Cochrane Library* 2010; Issue 7.
97. Sabancıoğulları S, Kol EU, Arslantaş AT ve ark: Hemşirelerin etik karar verme düzeyi ile profesyonel benlik kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi.: *DEUHFED* 2018; 11(2):105-112.
98. Şahin AO, Erdemir F: Hemşirelikte ortak dil ve uluslararası hemşirelik terminolojileri.: *Türkiye Klinikleri J Surg Nurs-Special Topics* 2016; 2(1): 27-36.
99. Schrijvers G, Van Hoorn A, Huiskes N: The care pathway: concepts and theories: an introduction. *International Journal of Integrated Care* 2012; 12(18): 1-7. (URN: NBN:NL:UI:10-1-113788 / ijic2012-192 – <http://www.ijic.org/>)
100. Şentürk SG, Küçükçüçlü Ö, Watson J: Caring for caregivers of individuals with dementia: from the perspective of Watson's Theory of Human Caring (Watson İnsan Bakım Teorisi'nin perspektifinden: Demans hastalığı olan bireye bakım verenlerin bakımı): *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 2017; 4(1): 62-72.
101. Sezer A, Demirtaş H, Kadioğlu H: Evde bakım hemşireliği: Mesleki yetkinlikler ve eğitim standartları.: *F.N. Hem. Derg* 2015;23 (2): 160-165.
102. Siouta N, Beek KV, van der Eerden ME et al: Integrated palliative care in Europe: A qualitative systematic literature review of empirically-tested models in cancer and chronic disease.: *BMC Palliative Care* 2016;15:56. DOI 10.1186/s12904-016-0130-7
103. Slatyer S, Coventry LL, Twigg D et al: Professional practice models for nursing: A review of the literature and synthesis of key components.:

- Journal of Nursing Management 2016; 24: 139-150.
104. Smolowitz J, Speakman E, Wojnar D et al: Role of the registered nurse in primary health care: Meeting healthcare needs in the 21st century.: Nurs Outlook 2013; 63: 130-136.
105. Storch J, Makaroff K, Pauly B: Take me to my leader: the importance of ethical leadership among formal nurse leaders.: Nurs Ethics 2013; 20(2): 150-157.
106. Sucu G, Dicle A, Saka O: Hemşirelikte klinik karar verme, etkileyen etmenler ve karar verme modelleri.: Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi 2012; 9 (1); 52-60.
107. Sümen A: Florence Nightingale Yemini ile Uluslararası Hemşirelik Andı'nın karşılaştırılması ve etik ilkeler açısından değerlendirilmesi.: Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2017; 25(2): 43-48.
108. Swan M, Ferguson Z, Chang A et al: Quality of primary care by advanced practice nurses: A systematic review.: International Journal for Quality in Health Care 2015; 27(5): 396-404.
109. Tahan HM, Watson AC, Sminkey PV: What case managers should know about their roles and functions.: Professional Case Management 2015; 20(6): 271- 296.
110. Tanner CA: Thinking like a nurse: A research-based model of clinical judgment in nursing.: Journal of Nursing Education (June) 2006; 45(6): 204-211.
111. Tanrıverdi G: Hemşirelerde kültürel yeterliliği geliştirmeye yönelik yaklaşım ve öneriler.: FNJN Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi 2017; 25(3): 227-236.
112. Taşçı S: Hemşirelikte problem çözme süreci.: Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 2005; 14 (Hemşirelik Özel Sayısı): 73-78.
113. Taylan S, Alan S, Kadioğlu S: Hemşirelik rolleri ve özerklik.: Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi 2012; 2: 66-74.
114. Tekindal M, Özden SA: Özel eğitim merkezlerinde sosyal hizmet uygulamaları özel eğitim ve sosyal hizmet.: Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi 2017; 2(2): 186-203.
115. Temel Bayık A: Kültürlerarası (çok kültürlü) hemşirelik eğitimi.: Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2008; 11(2): 92-101.
116. Terkeş N, Kalav S, Bektaş H: Geriatri hemşireliği bakım modelleri.: Uluslararası Hakemli Hemşirelik Araştırmaları Dergisi 2018; 12: 180-199.
117. Toren O, Wagner N: Applying an ethical decision-making tool to a nurse management dilemma.: Nurs Ethics 2010; 17(3): 393-402.
118. Tortumluoğlu G, Okanlı A, Özer N: Hemşirelik bakımında kültürel yaklaşım ve önemi.: Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi 2004; 1-12. (ISSN: 1303-5134) (www.InsanBilimleri.com)
119. Tortumluoğlu G: Transkültürel hemşirelik ve kültürel bakım modeli örnekleri.: C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2004; 8(2): 47-67.
120. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK): Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010. Ankara, TÜİK Matbaası, 2011.
121. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK): Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması 2011. Ankara, TÜİK Yayınları, Yayın No: 4030, 2013.
122. Utlu N: Hastane ortamında hemşirelerin etik yaklaşımı ve etik ikilemler.: İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi 2016; 8(29): 17-36.
123. Velioglu P. Hemşirelikte Kavram ve Kuramlar. İstanbul, Akademi Yayıncılık, 2012.
124. Wagner EH, Bennett SM, Austin ST et al: Finding common ground: Patient-centeredness and evidence-based chronic illness care.: The Journal of Alternative and Complementary Medicine 2005; 11(1): S-7-S-15.
125. Wagner EH: The role of patient care teams in chronic disease management.: BMJ 2000; 320(26):569-572.
126. Watson J. Holistic nursing and caring: a value-based approach.: Journal of Japan Academy of Nursing Science 2002; 22 (1): 69-74.
127. World Bank: Disability.: Retrieved from <http://www.worldbank.org/en/topic/disability>
128. World Bank: Integrating Disability in to World Bank Operations.: Retrieved from <http://www.worldbank.org/en/topic/disability/brief/integrating-disability-into-world-bank-operations>
129. Wulff CN, Thygesen M, Søndergaard J et al: Case management used to optimize cancer care pathways: A systematic review.: BMC Health Serv Res 2008;8:227.
130. Yeşilot SB, Öz F: Hemşirenin varlığı: Kuramsal bir bakış.: Psikiyatri Hemşireliği Dergisi 2016;7(2):94-99.
131. Yıldırım B, Özkahraman Ş: Hemşirelikte karar verme süreci.: Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges) 2012; 2(1): 165-173.

132. Yılmaz D, Düzgün F, Yılmaz DU ve ark: Dahili kliniklerde görev yapan hemşirelerin etik duyarlılıklarının ve etkileyen faktörlerin incelenmesi: Üniversite hastanesi örneği.: DEUHFED 2018;11(2): 157-163.
133. Yüksel M: Etik kodlar, ahlak ve hukuk.: Hacettepe HFD 2015; 5(1): 9-26.
134. Zwar N, Harris M, Griffiths R et al: A systematic review of chronic disease management.: Australian Primary Health Care Research Institute, Research Centre for Primary Health Care and Equity, School of Public Health and Community Medicine, UNSW, 2006. (<http://www.cphce.unsw.edu.au>)